

Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030. Perspektywa regionalna

Implementation of the Sustainable Development Goals of the 2030 Agenda. Regional Perspective

We see an interesting moment when the United Nations, looking for comprehensive improvement, pays attention to regions and gets some responses from those regions. A perfect example of this is the implementation of the Sustainable Development Goals (SDGs) of the 2030 Agenda. The authors believe it is worth taking advantage of this opportunity in the internationalization process of Polish regions and diversification of the foreign support for their development and, thus, disseminating them. According to the authors, the important step in this regard is a publication of the relevant reference to the 2030 Agenda and Sustainable Development Goals (SDGs), with an outline of their implementation system, about Polish regions (both in general terms and specific to the example of Podlaskie Voivodeship).

Maciej Perkowski

profesor nauk prawnych
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID – 0000-0002-3909-3967
e-mail: maper@post.pl

Artur Kosicki

doktor nauk prawnych
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID – 0000-0003-2363-7015
e-mail: dpi@arturkosicki.com.pl

Sebastian Chrzanowski

magister prawa
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID – 0000-0002-8754-1066
e-mail: sebachrz@gmail.com

Słowa kluczowe:

Agenda 2030, Cele Zrównoważonego Rozwoju, SDG, samorząd terytorialny, region, umiędzynarodowienie

Key words:

2030 Agenda, Sustainable Development Goals, SDG, local government, region, internationalization

<https://doi.org/10.36128/priw.vi44.574>

1. Agenda 2030 i Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDGs)

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 to dokument przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Nowym Jorku 25 września 2015 r.¹. Jest kontynuacją Agendy 21² uwzględniającej

- 1 Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z 25 września 2015 r., Rezolucja 70/1. <https://www.un.org.pl/agenda-2030-rezolucja>. [dostęp: 27.11.2022].
- 2 Agenda 21, przyjęta na konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r. <https://sustainable-development.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>. [dostęp: 27.11.2022].

21 tzw. Milenijnych Celów Rozwoju, a także zawartych w Deklaracji Milenijnej ONZ³, które były realizowane w latach 2000-2015⁴. Wymienione w Agendzie 2030 cele i zadania są kontynuacją celów i zadań Milenijnych Celów Rozwoju z równoczesnym dążeniem do spełniania zadań niespełnionych w latach 2000-2015. W Agendzie 2030 wskazuje się, że celami tego dokumentu jest podejmowanie działań na rzecz ludzi, ich dobrobytu, planety, a także pokój i wolność. Warto jednak zaznaczyć, że w zgodnej opinii sygnatariuszy Agendy 2030 kluczowa dla realizacji celów zrównoważonego rozwoju będzie szeroko rozumiana walka z ubóstwem.

W swojej treści omawiana rezolucja ONZ przewiduje powiązanych i zintegrowanych ze sobą 17 celów zrównoważonego rozwoju (dalej jako SDGs), a także związane z nimi 169 zadań, które mają być wcielane w życie w latach 2015-2030. Wskazane cele i kierunki, zgodnie z przywoływanym dokumentem, mają być i są realizowane zarówno na poziomie globalnym, krajowym, a także regionalnym. W ramach Agendy 2030 wskazano enumeratywnie konkretne SDGs: wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie (SDG 1), Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo (SDG 2), Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt (SDG 3), zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie (SDG 4), osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i dziewcząt (SDG 5), zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych poprzez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi (SDG 6), zapewnić wszystkim dostęp do stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie (SDG 7), promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi (SDG 8), budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone przemysłowanie oraz wspierać innowacyjność (SDG 9), zmniejszyć nierówności w krajach i między krajami (SDG 10), uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu (SDG 11), zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji (SDG 12), podjąć pilne działania w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom (SDG 13), chronić oceany, morza i zasoby morskie oraz wykorzystywać je w sposób zrównoważony (SDG 14), chronić, przywrócić

-
- 3 Deklaracja Milenijna. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z 18 września 2000 r., Rezolucja 55/2. <https://www.unic.un.org.pl/milenium2000/>. [dostęp: 27.11.2022].
 - 4 Marek Gruchelski, Józef Niemczyk, „Agenda Narodów Zjednoczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i cele zrównoważonego rozwoju – szanse realizacji celów” *Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego*, nr 1 (2016): 122.

oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymywać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymywać utratę różnorodności biologicznej (SDG 15), promować pokojowe i inkluzywne społeczeństwa, zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz budować na wszystkich szczeblach skuteczne i odpowiedzialne instytucje, sprzyjające włączeniu społecznemu (SDG 16) oraz wzmocnić środki wdrażania i ożywić globalne partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju (SDG 17).

Wymienione cele i zadania mają być realizowane w pięciu obszarach (5xP): ludzie (ang. *people*), planeta (ang. *planet*), dobrobyt (ang. *prosperity*), pokój (ang. *peace*) oraz partnerstwo (ang. *partnership*)⁵.

2. System realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs) Agendy 2030

Aby wskazane wyżej cele oraz związane z nimi zadania nie okazały się jedynie deklaracjami i utopijnymi ideami, niezbędne staje się zaopatrzenie ich w wielopoziomowy mechanizm realizacji uwzględniający również fakt, iż poszczególne regiony różnią się od siebie w mniejszym lub większym stopniu.

Na poziomie ONZ nadzór nad realizacją SDGs przez poszczególne państwa sprawuje Organizacja Narodów Zjednoczonych. Zgodnie z treścią Agendy 2030 (strona 38), ważną rolę w procesie monitorowania i oceny na poziomie globalnym osiągnięcia SDGs odgrywa forum polityczne wysokiego szczebla, jednocześnie współpracując w tym zakresie ze Zgromadzeniem Ogólnym ONZ, a także Radą Gospodarczą i Społeczną. Z jednej strony ONZ realizację SDGs monitoruje na poziomie przywołanych krajów, zaś z drugiej – na szczeblu ponadpaństwowym, kooperując w tym zakresie z organizacjami międzynarodowymi, co znajduje potwierdzenie na przykładzie Unii Europejskiej, która w ramach pięcioletnich procesów sprawozdawczych przygotowuje raporty z realizacji SDGs⁶.

Rezolucja w sprawie Agendy 2030 na rzecz realizacji 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju z 25 września 2015 r. zapoczątkowała proces jej wdrażania na poziomie nie tylko globalnym, ale też regionalnym jak i krajowym. Koordynację wdrażania Agendy 2030 w Polsce na poziomie krajowym

5 Krzysztof Wołowicz, „Realizacja celów zrównoważonego rozwoju przez UE – wizja czy konkret?” *Analizy BAS*, nr 2 (2021): 2.

6 Sustainable Development in the European Union — Monitoring Report on Progress Towards the SDGs in an EU Context — 2018 edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15229310/KS-01-18-656-EN-N.pdf/af0d775e-7874-d79b-548a-2c0055d8d24b?t=1667250557724>. [dostęp: 27.11.2022].

zapewnia Ministerstwo Rozwoju i Technologii (MRiT)⁷. Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju była przedmiotem raportu z 2018 roku⁸. Jego zadaniem jest zastosowanie zintegrowanego podejścia (zgodnie z treścią Agendy 2030), czyli zachowania spójności priorytetów we wdrażaniu nowego modelu polskiej polityki rozwoju z wyzwaniami oraz celami globalnymi. Zintegrowane podejście oznacza więc koncentrację działań podejmowanych przez autonomiczne podmioty (rząd, samorząd czy też inne podmioty gospodarcze i partnerów społecznych) wokół wyznaczonych celów strategicznych. Złożoność oraz przenikanie się SDGs wymaga zaangażowania się w działania na ich rzecz szerokiego grona podmiotów, w tym przede wszystkim regionów. W obliczu takich kierunków jak procesy globalizacji, zmiany klimatyczne i demograficzne, postępująca cyfryzacja i urbanizacja, wiele regionów boryka się z krytycznymi wyzwaniami dotyczącymi wspierania wzrostu gospodarczego, zachowania integracji społecznej czy też stopniowego przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną. Skuteczna odpowiedź na tego typu wyzwania wymaga jednak polityki ukierunkowanej terytorialnie i zaangażowania w realizację SDG podmiotów spoza szczebla administracji centralnej, zwłaszcza regionów. To one również partycypują w osiąganiu wyżej wymienionych celów Agendy 2030, a ich działania mają w dużej mierze charakter zrównoważony. Realizują one SDG głównie poprzez strategie rozwoju województw i inne dokumenty regionalne, np. operacyjne (Regionalne Programy Operacyjne), sektorowe (Programy Ochrony Środowiska, Regionalne Plany Transportowe, Plany Gospodarki Odpadami, Strategie Polityki Społecznej Województw) czy też planistyczne (plany zagospodarowania przestrzennego). Prezentowane przez regiony działania dotyczą wielu obszarów, które są tożsame z zakresem SDG i z pewnością mogłyby stanowić przedmiot odrębnych opracowań. W niniejszym opracowaniu wskazano tylko wybrane inicjatywy z województwa podlaskiego, które stanowią przykłady uwzględnienia w różny sposób tych globalnych celów.

Podchodząc z perspektywy regionalnej (w tym wypadku polskiego regionu) wydaje się, że system ONZ-owski „zatrzymujący się” na poziomie krajowym jest niedostatecznie efektywny. Włączenie regionów do systemowych działań Unii Europejskiej przyniosło nie tylko ich prawne upodmiotowienie w prawie unijnym, ale też wzmocniło skuteczność działań UE, dywersyfikując interakcję w stronę obywateli i podmiotów gospodarczych (już nie tylko za pośrednictwem państw, ale także regionów). Było to możliwe do

7 Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/monitoring-realizacji-agendy-2030>. [dostęp: 27.11.2022].

8 Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce. Raport 2018, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/monitoring-realizacji-agendy-2030>. [dostęp: 27.11.2022].

uzyskania wskutek wypracowania mechanizmów operacyjnych i wdrażania za ich pomocą interwencji środków finansowych z unijnego budżetu. Nie przesądzając skali ani sposobów nowego oddziaływania ONZ, z pewnością można stwierdzić, że interesujący byłby konsekwentny, długofalowy zwrot w stronę regionów (równoległe, a niekiedy niezależnie przedmiotowo) względem relacji z państwami czy organizacjami międzynarodowymi.

3. Polskie regiony a realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs) Agendy 2030

Kontrola realizacji SDGs do pewnego stopnia może być indywidualnie kształtowana. Na tej zasadzie pojawiła się koncepcja, aby na tym tle sięgnąć na poziom regionalny. Na tym poziomie rządy krajów, które zobowiązały się dążyć do realizacji SDGs, mogą zaproponować krajowym partnerom określone rozwiązania realizacyjne. W przypadku Polski i regionów właśnie tak się stało. Potwierdza to fakt, iż poziom rządowy rekomenduje regionom uwzględnianie obowiązujących SDGs w swoich dokumentach strategicznych. Ponadto włączono je również do procesu konsultacyjnego, o czym świadczy m.in. ankieta skierowana w 2022 r. do polskich regionów⁹. Ministerstwo Rozwoju i Technologii, realizując działania związane z Dobrowolnym Przeglądem realizacji Agendy 2030 – Voluntary National Reviews 2023 (VNR), w przesłanym regionom formularzu zachęcając regiony do udziału podkreślało, że proces przygotowania dokumentu w ramach VNR 2023 powinien uwzględniać również perspektywę polskich regionów¹⁰.

Z perspektywy regionów, ale też państwa i ONZ słuszna wydaje się tu formuła otwarta, niejako asekuracyjna, umożliwiająca bieżące „dosyłanie” (w przyszłości) pogłębionych ustaleń, już nie w ramach tabelki sprawozdawczej, lecz jako (sugerowane w ankiecie): „(...) podzielenie się pomysłami na tematykę, która mogłaby zostać podjęta podczas wydarzenia towarzyszącego oraz ew. udział w jego organizacji w ramach przygotowań do prezentacji VNR PL 2023 w Nowym Jorku”.

9 Polska już po raz drugi przystępuje do VNR. Poprzedni raport był zaprezentowany na forum ONZ w 2018 r.

10 Rozwijając argumentację – Ministerstwo podnosiło, że: „Dodatkowo zachęcamy Państwa do podzielenia się pomysłami na tematykę, która mogłaby zostać podjęta podczas wydarzenia towarzyszącego oraz ew. udział w jego organizacji w ramach przygotowań do prezentacji VNR PL 2023 w Nowym Jorku, szczególnie w obszarze działań służących realizacji celów podlegających pogłębionemu przeglądowi SDGs w 2023 r.: 6,7,9,11,17”. Listę tematów wydarzeń towarzyszących w 2022 r. (jako źródło inspiracji) można znaleźć pod adresem: <https://hlpf.un.org/sites/default/files/programme/2022/HLPF%202022%20Side%20Events.pdf>.

Na tym tle warto wskazać na znaczenie akcesu polskich regionów do realizacji SDG Agendy 2030. Regiony już wcześniej były włączane w proces monitorowania SDGs. Poza formularzem z 2022 r., na prośbę Ministerstwa uczestniczyły również w takim przekazywaniu informacji w roku 2021. Co prawda w formularzu wskazano, że przekazanie informacji ma charakter dobrowolny, jednak informacje uzyskane od regionów wzbogacą część badania poświęconą zaangażowaniu regionów w realizację celów Agendy 2030.

Polskie regiony z zasady tworząc nowe, aktualne dziś dokumenty strategiczne (po 2016 roku) miały możliwość oficjalnego uwzględniania w ich treści zakładanych SDGs. Ta możliwość jest z jednej strony oczywista, z drugiej zaś trudno oprzeć się wrażeniu, że regiony skupiają się jedynie na tym, co jest z ich perspektywy bardziej „namacalne”, czyli na standardach unijnych. Brakowało bezpośrednich i jasnych odniesień do dokumentów ONZ, w tym Agendy 2030. Nie zmienia to faktu, że polskie regiony świadomie lub nie realizowały te cele. Należy jednak wskazać, że nie tyle realizowały wprost Agendę 2030, co raczej pośrednio jej cele ujęte treściowo w innych dokumentach (w tym unijnych). Polskie regiony do wskazanej problematyki podeszły w sposób zróżnicowany, ale dający się monitorować systemowo. Funkcja koordynacyjna w kontekście realizacji SDGs nie jest wykorzystywana szczególnie intensywnie. W ramach ankiety przesłanej przez MRiT adresaci badania starają się wiązać poszczególne SDG z realizowanymi dokumentami strategicznymi. Taka sytuacja implikuje kwestię, czy z perspektywy polskich regionów warto pogłębić zaangażowanie w realizację SDGs wprost?

4. Znaczenie akcesu polskich regionów do realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs) Agendy 2030

Polskie regiony powinny traktować tytułowe zagadnienie poważnie z wielu względów. Po pierwsze, Agenda 2030 i zawarte w niej SDGs są ważne dla przyszłości całego świata i ludzkości. Po drugie, mają w tym perspektywiczny interes własny. Przemawiają za tym nie tylko racjonalne wywody bieżące, ale też przykłady praktyki (co prawda odległe terytorialnie, ale przedmiotowo już nieco bliższe).

Zwrócenie uwagi z poziomu ONZ na sytuację obszarów położonych peryferyjnie lub położonych niekorzystnie ze względów geograficznych lub politycznych (jak województwo podlaskie), wpisuje się w nurt sprawiedliwości ekologicznej w kontekście osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. Działalność prowadzona na tych obszarach nie przyczynia się do znaczącego pogarszania środowiska, a jednocześnie są one dotknięte konsekwencjami szkodliwych działań lub zaniechań innych państw i regionów, w tym skutkami zmian klimatycznych. Sprawiedliwość ekologiczna jest dostrzegana na poziomie ONZ – w 2021 r. Rada Praw Człowieka ONZ przyjęła rezolucję 48/13 uznającą dostęp do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska za prawo człowieka. Ponadto w 2022 r. Mieszkańcy Cieśniny Torresa wygrali

sprawę przeciwko Australii. Cieśnina Torresa jest domem dla unikalnych ludów *First Nations*, różniących się od rdzennych Australijczyków z kontynentu. Zamieszkują oni ten region od tysięcy lat, co czyni go jedną z najstarszych ciągłych kultur na świecie. Podnoszący się poziom mórz i zagraża obecnie domom, miejscom pochówku i świętym miejscom. Komitet Praw Człowieka ONZ uznał, że rząd Australii narusza swoje zobowiązania w zakresie praw człowieka wobec nich poprzez beczynność w zakresie zmian klimatu¹¹. Z kolei Rząd Republiki Vanuatu ma zamiar uzyskać opinię doradczą Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w celu wyjaśnienia praw i obowiązków państw wynikających z prawa międzynarodowego w związku z niekorzystnymi skutkami zmian klimatu¹². Uwzględnienie głosu regionów ułatwiłoby realizację działania 13.B Celów Zrównoważonego Rozwoju, w ramach którego powinno się „Promować mechanizmy zwiększające zdolność efektywnego planowania i zarządzania w zakresie zmian klimatycznych w krajach najslabiej rozwiniętych i małych państwach wyspiarskich, w tym poprzez skupienie uwagi na potrzebach kobiet i młodzieży oraz lokalnych i marginalizowanych grupach społecznych”¹³.

We współczesnym świecie mamy do czynienia z sytuacją, gdy zarówno jako państwo –Polska, jak i z perspektywy polskich regionów wykracamy istotnie poza relacje unijne. Potwierdzają to implikacje wojny w Ukrainie, wymiana handlowa z Azją i Afryką czy progresywne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi. Obserwując zachodzące procesy nabiera się przekonania, że świat jest metaforyczną „globalną wioską”. Uporządkowanie go jest w naszym interesie, a głos polskich regionów w kontekście realizacji i monitoringu SDGs przyczynia się do tego pozytywnie. Jest to z pewnością potrzebne uzupełnienie międzynarodowej aktywności regionów ponad UE, bo tam ich głos jest oczywiście słyszalny, ale zdecydowanie mniej, aniżeli regionów z państw znajdujących się na wyższym poziomie społeczno-gospodarczego rozwoju. Dodatkowy (poza unijnymi) międzynarodowy mechanizm rozwojowy (z funkcją monitoringową) daje szansę na dodatkowe weryfikowanie podejmowanych przez polskie regiony działań (nowy układ odniesienia obiektywizujący aktywność regionów w UE i niwelujący swoistą euro-wsobność w tym zakresie).

11 Zob.: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/australia-violated-torres-strait-islanders-rights-enjoy-culture-and-family>. [dostęp: 27.11.2022].

12 Zob.: <https://www.sprep.org/news/vanuatu-implores-world-leaders-to-vote-for-international-court-of-justice-climate-resolution>. [dostęp: 27.11.2022].

13 Zob.: <https://www.un.org/pl/cel13>. [dostęp: 27.11.2022].

Poprzez włączenie regionów w proces realizacji SDGs otwiera się dla nich nowa perspektywa. Jest to niewątpliwa szansa na zbudowanie sobie alternatywy rozwojowej. Co prawda w Unii Europejskiej nie trzeba udowadniać podmiotowości regionów, ale należy wskazać, że na poziomie międzynarodowym budzi to kontrowersje¹⁴. Progresywna realizacja SDGs może być okazją do jej przetestowania na poziomie międzynarodowym i ewentualnego jej potwierdzenia. Jest to niewątpliwie ogromne wyzwanie, bo należy oczekiwać od polskich regionów poważnej aktywności w obszarze dotąd słabo przez nie rozpoznanym, ale też wskazań ukierunkowanych na forum globalne, co jest potrzebne, co jest niedoskonałe i co można z tym zrobić.

Żeby (jako region) mieć szansę na globalne wsparcie finansowe, trzeba przekonać innych, zaciekawić swoimi pomysłami, albo... deficytami, które należałoby zniwelować poprzez działania międzynarodowe. Akces regionów do procesu realizacji i monitorowania SDGs daje im szansę, aby oddolnie zwrócić uwagę ONZ na zalety takich systemów wspierania rozwoju, których operacyjność jest pogłębiona, jak w przypadku UE. Unia funkcjonuje skutecznie dzięki rozwijającym strategię programom operacyjnym, w ramach których udostępnia się (m.in. regionom, ale i za ich pośrednictwem) środki finansowe. Niezależnie od tego, czy regiony identyfikują się z działaniami UE i z nią samą, chcą pozyskiwać i korzystać z jej środków. Wymaga to od nich akceptacji postawionych przez Unię celów. Następnie regiony wykorzystujące lub wdrażające środki unijne są zobligowane, przy ich rozliczaniu, do wykazania się zrealizowaniem celów strategicznych UE i w ten właśnie sposób unijny system „się domyka”. W przypadku ONZ i SDGs cele przekazywane są państwom i... na tym koniec (głos regionów jest, póki co, najwyżej ciekawostką). Odnosząc to do SDGs, trzeba wskazać, że potencjalnie łatwiej będzie realizować te cele tam, gdzie ONZ kieruje środki finansowe. Może to jednak dawać podstawy, żeby sądzić, że w takich miejscach nie warto będzie walczyć z deficytami, gdyż ich zwalczenie mogłoby doprowadzić do zmniejszenia finansowego strumienia bądź nawet przekierowania go w inne miejsce. Dlatego warto zczasu, bez finansowej presji, ustalić, czy i w jakim stopniu polskie regiony realizują SDGs i na tym tle mogą nawiązać prorozwojowe relacje międzynarodowe. W tym celu należy posłużyć się przykładem konkretnego regionu, albowiem konkretne sytuacje można najlepiej identyfikować i prezentować z perspektywy konkretnego regionu. Z perspektywy autorów naturalnym wyborem jest Podlaskie.

14 Na ten temat: Maciej Perkowski, *Międzynarodowa współpraca województw w prawie i praktyce* (Białystok: Temida2, 2013), 256 i n.

5. Regionalna realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs) Agendy 2030 z perspektywy Podlaskiego

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 (dalej jako SRWP) przyjęta została Uchwałą Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 kwietnia 2020 roku¹⁵. W jej treści brak jest bezpośrednich odniesień do SDGs, o których mowa w Agendzie 2030. Niektóre jej postanowienia wpisują się w wybrane SDGs. Przykładowo w SRWP w celu operacyjnym 2.1. Kompetentni mieszkańcy wskazuje się, że: „W wyniku realizacji celu operacyjnego kompetentni mieszkańcy nastąpi znaczący wzrost jakości kapitału ludzkiego, a przez to zwiększy się zarówno atrakcyjność inwestycyjna, jak i jakość życia w regionie”. W ramach realizacji celu operacyjnego 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości stwierdza się, że: „W ramach realizacji niniejszego celu operacyjnego polityka rozwoju będzie koncentrowała się na wykorzystaniu trendów światowych i europejskich w zakresie podejścia do problematyki środowiskowej. Wspierane będą działania rozwijające gospodarkę cyrkularną. Środki na gospodarkę cyrkularną powinny być wykorzystane także na wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw oraz obniżenie kosztów funkcjonowania gospodarstw domowych. Cele dotyczące walki z ociepleniem klimatu muszą być związane ze wzrostem konkurencyjności gospodarki (w tym produkcji rolniczej) i jakości życia. Istotne jest podjęcie działań związanych z zapobieganiem niedoborom wody (w tym rozwój błękitno-zielonej infrastruktury), zarówno na potrzeby komunalne jak i np. rolnictwa”. W celu operacyjnym 3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne: „Bliskość położenia geograficznego sprzyja nawiązywaniu współpracy w zakresie wymiany towarów i usług również z Litwą i Rosją. Istotna jest także współpraca samorządów z województwa podlaskiego i Litwy w celu poprawy jakości życia w obszarach przygranicznych”. Powyższe postanowienia wpisują się w SDG 3 „Należy zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt”, a dokładnie powiązaniem z nim zadaniem 3.4, tj. „Do 2030 roku obniżyć o 1/3 przedwczesną umieralność z powodu chorób niezakaźnych poprzez zapobieganie i leczenie oraz promowanie zdrowia psychicznego i dobrobytu”. Poza tym w wyżej wymienionym Celu operacyjnym 2.1. autor SRWP wskazując jeden z głównych kierunków interwencji określa, że: „Wysokiej jakości edukacja cyfrowa powszechna na wszystkich etapach kształcenia”, co wpisuje się natomiast w SDG 4, tj. „Zapewnić wszystkim wysokiej jakości edukację oraz promować uczenie się przez całe życie”. Podobnie wygląda sytuacja w przypadku SDG 9, zgodnie z którym

15 Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030, Białystok, kwiecień 2020 r., Załącznik do Uchwały Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 kwietnia 2020 r. https://strategia.wrotapodlasia.pl/pl/strategia_rozwoju_województwa_podlaskiego_2030/. [dostęp: 27.11.2022].

należy „Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność”. Wpisuje się to w Cel operacyjny 1.2. „Podlaski system otwartych innowacji”, w którym wskazuje się, że: „Innowacyjność oraz otwartość na zmiany powinny charakteryzować nie tylko kluczowe przedsiębiorstwa, ale cały region. Działania prowadzone w sposób tradycyjny w warunkach niezwykle dynamicznego otoczenia nie mogą przynosić sukcesów tak w działalności gospodarczej, jak naukowej czy organizacyjnej. Celem musi być zapewnienie wyjątkowej innowacyjności szczególnie w obrębie inteligentnych specjalizacji, zarówno sektora usług jak i przemysłu”.

Podobnie wygląda sytuacja w przypadku Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 (dalej jako RPOWP). W SDG 4 mieszczą się zadania podjęte w ramach RPOWP, realizowane w ramach Osi Priorytetowej III, które mają na celu m.in. zwiększenie odsetka dzieci w wieku przedszkolnym objętych edukacją na terenie województwa podlaskiego oraz zmniejszenie dysproporcji jakości edukacji przedszkolnej w szczególności między obszarami wiejskimi i miejskimi. Przy czym zwiększenie stopnia upowszechnienia edukacji przedszkolnej ma dwuaspektowe korzyści: po pierwsze, służy wyrównywaniu szans edukacyjnych w szczególności dzieci pochodzących z obszarów wiejskich, a po drugie, wpływa na aktywność zawodową rodzica/opiekuna sprawującego opiekę nad dziećmi w wieku przedszkolnym. Cel ten jest realizowany poprzez tworzenie nowych miejsc edukacji przedszkolnej na obszarach o największym zapotrzebowaniu, jak również tworzenie warunków do wszechstronnego rozwoju dostosowanego do indywidualnych potrzeb dziecka w ramach zajęć wykraczających poza podstawę programową (Działanie 3.1.). W ramach Osi Priorytetowej III (Działanie 3.2) realizowane są też działania wspierające osoby dorosłe w podnoszeniu kompetencji (w tym podstawowych i przekrojowych) i kwalifikacji z wykorzystaniem różnych form kształcenia, takich jak studia podyplomowe, kursy kompetencji ogólnych oraz inne kursy/szkolenia umożliwiające uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy. Wdrażane projekty zapewniają równy dostęp kobietom i mężczyznom do przystępnej finansowo i wysokiej jakości edukacji technicznej, zawodowej i wyższej, co również mieści się w SDG 5, tj. „Osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i dziewcząt”.

Przykładowo w SDG 8 wpisują się również zadania podjęte w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, służące podniesieniu poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia realizowane w ramach Osi Priorytetowej II Przedsiębiorczość i aktywność zawodowa. W szczególności chodzi o działania polegające na: wspieraniu przejścia od bezrobocia do zatrudnienia, które ma pomóc osobom będącym w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w podjęciu zatrudnienia i obejmują instrumenty i usługi rynku pracy i działania

aktywizujące (Działanie 2.1); realizowaniu przedsięwzięć mających ułatwić godzenie życia ułatwieniu godzenie życia zawodowego i prywatnego, poprawiające szanse na zatrudnienie osób, które pełnią funkcje opiekuńcze (Działanie 2.2); zapewnieniu działań ukierunkowanych na tworzenie nowych miejsc pracy oraz rozwój przedsiębiorczości, które służą podejmowaniu zatrudnienia, w tym także pracy na własny rachunek. Oferowane kompleksowe wsparcie zdecydowanie zwiększa przeżywalność nowo powstałych przedsiębiorstw. Przy czym w celu lepszego przystosowania pracowników, przedsiębiorców i przedsiębiorstw do zmian na otwartym rynku realizowane są usługi rozwojowe dedykowane mikro, małym i średnim przedsiębiorstwom (Działanie 2.4); możliwości elastycznego dostosowania się przedsiębiorstwa do potrzeb regionalnej gospodarki, skutkujące wzrostem jego konkurencyjności, co w konsekwencji ugruntowuje już istniejące miejsca pracy i zachęca do tworzenia nowych miejsc pracy; programach typu *outplacement* (Działanie 2.4) zapewniających wsparcie osobom zwalnianym z przyczyn dotyczących zakładu pracy.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku przyjętego Uchwałą Sejmiku Województwa Podlaskiego nr XXXVI/474/2021 z dnia 29 listopada 2021 r. Programu Ochrony Środowiska Województwa Podlaskiego do 2030 roku¹⁶. Zadania wyznaczone do realizacji w wyżej wymienionym programie w większości pokazują przedsięwzięcia planowane do realizacji przez różne jednostki sektora publicznego i prywatnego, w ramach 10 obszarów interwencji tj.: ochrona klimatu i jakości powietrza, zagrożenia hałasem, pola elektromagnetyczne, gospodarowanie wodami, gospodarka wodno-ściekowa, zasoby geologiczne, gleby, gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów, zasoby przyrodnicze, zagrożenia poważnymi awariami. Pozwólą one na osiągnięcie określonych w tym dokumencie wskaźników środowiskowych. Tym samym można przyjąć, że cały ten dokument służy realizacji postanowień Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. W wyżej wymienionym Programie uwzględniono bowiem związane ze środowiskiem naturalnym SDG nr 2, 3, 6, 7, 11, 13 i 15, a także odniesiono się wprost do ww. Agendy 2030.

Dokumentem, który także wpisuje się w poszczególne postanowienia Agendy 2030 w województwie podlaskim, jest przyjęta Uchwałą nr XXXII/435/2021 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 28 czerwca 2021 roku Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku

16 Zob.: https://www.wrotapodlasia.pl/pl/ochrona_srodowiska/programy_plany/program-ochrony-srodowiska-wojewodztwa-podlaskiego-na-lata-2017-2020-z-perspektywa-do-2024-roku.html. [dostęp: 27.11.2022].

2030¹⁷. Pomimo że przedmiotowy dokument został uchwalony prawie sześć lat od przyjęcia Rezolucji w sprawie Agendy 2030, to w jego treści nie można odnaleźć odesłania wprost zarówno do niej samej jak i powiązanych z nią zadań. W treści dokumentu pojawiają się sformułowania wpisujące się w sposób pośredni w Cele Zrównoważonego Rozwoju. Dotyczy to działań w I Obszarze Strategicznym „Pomoc społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu”, Celu strategicznym „Włączenie społeczne oraz przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu osób i rodzin”, w którym jako pierwszy wskazano kierunek działań „Ograniczanie skali zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego osób i rodzin”. Wpisuje się on w pełni w SDG 1, tj. Wyliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie. Poza tym dotyczy to również III Obszaru strategicznego, „Osoby z niepełnosprawnościami”, Celu strategicznego „Poprawa warunków życia osób z niepełnosprawnościami w sferze społecznej i zawodowej” w którym wskazano kierunek działań „Wyrównywanie szans osób z niepełnosprawnościami i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu”. Powyższe wpisuje się w mojej ocenie zarówno w SDG 8, a dokładnie zadanie 8.5, tj. „Do 2030 roku zapewnić pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich kobiet i mężczyzn, w tym dla ludzi młodych i osób niepełnosprawnych; zapewnić jednakowe wynagrodzenie za pracę o takiej samej wartości”, jak i SDG 10, a dokładnie zadanie 10.2 „Do 2030 roku umożliwić i promować uczestnictwo w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym wszystkich ludzi, bez względu na wiek, płeć, niepełnosprawność, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, status ekonomiczny bądź inne czynniki”.

Warto zaznaczyć, że w ramach prezentacji VNR PL 2023 w Nowym Jorku przegląd obejmie m.in. SDG 17 – Partnerstwo na rzecz celów. Bezspornie, aby to ostatnie rozwijać, trzeba zaprezentować swój obszar problemowy, w którym pomoc mogą relacje z partnerami. To jednak odwieczny dylemat, gdy formularze sprawozdawcze sugerują, by wskazać deficyty własnych dokonań. Wydaje się, że tu zasadne wydaje się nie tyle podejście o cechach „samokrytyki”, co raczej zaproponowany na własnych, przemyślanych zasadach racjonalny „przyczółek” do ulepszającej aktualizacji dokumentów strategicznych. Trzeba rozważyć, co zaciekawi ONZ i jej agendy, za czym mogą pójść korzystne następstwa, na co w przyszłości mogą zostać udostępnione środki. To trzeba brać pod uwagę projektując przyszłość w kooperacji międzynarodowej¹⁸. Istniejące potrzeby należałoby wiązać z odpowiednio rozpoznawalnymi

17 Zob.: <http://www.rops-bialystok.pl/rops/wp-content/uploads/2021/07/Strategia-Polityki-Spoecznej-Wojewodztwa-Podlaskiego-do-roku-2030-2.pdf>. [dostęp: 27.11.2022].

18 W kontekście województwa podlaskiego będącego ogólnokrajowym (a wraz z pograniczami Litwy – ogólnounijnym) teatrem zabezpieczania granicy państwa przed wymuszonymi migracjami, naturalnym partne-

symbolami. Jeśli widoczne są deficyty oraz potrzeby w zakresie ich uzupełnienia i przyciągania partnerów, magnesem skupiającym uwagę może być np. Puszcza Białowieska i zachodzące wokół niej spory¹⁹. Tematyka ta ma symbolikę daleko wykraczającą poza sferę polityczną i prawną. Przykładem może być stworzony w popularnej grze komputerowej „Minecraft” model Puszczy Białowieskiej w skali 1:1. Autorzy swój projekt określają jako „kopię zapasową” tych unikalnych terenów²⁰. Tymczasem SRWP do Puszczy Białowieskiej odwołuje się tylko jeden raz. Z kolei próżno w tym dokumencie szukać jakichkolwiek wzmianek o zubrze, którego obrazuje logo regionu (i tylko jako logo się tam oczywiście pojawia). Dodatkowym argumentem jest z perspektywy Podlaskiego fakt, że rozwój sytuacji wokół Puszczy Białowieskiej i planu strategicznego UNESCO zapewne przyniesie potrzebę adekwatnego ujęcia ze strony regionu²¹. Biorąc to pod uwagę – w naszej ocenie dla Podlaskiego takim obszarem problemowym na tle Agendy 2030 może być SDG 15 (Życie na lądzie) – zwłaszcza, że w wielu dokumentach strategicznych wyróżnia się nasz region pod względem przyrodniczym. Poza Programem Ochrony Środowiska²² brakuje jednak rozwiniętych ku operacyjności (nie zatrzymanych na poziomie ogólników) odniesień do ochrony teje przyrody, chociażby poprzez ochronę lasów. Region charakteryzuje również różnorodność, jeśli chodzi o występujące tutaj zwierzęta. Nie znalazło to również satysfakcjonującego odniesienia w dokumentach strategicznych. W szczególności – SRWP 2030²³ wskazuje, że: „Z jednej strony można tu znaleźć tereny o du-

rem mógłby być amerykański stan Texas, który doświadczał zbliżonych problemów w związku z przyległością granicy USA z Meksykiem, podobnie jak nasz region. (tam także zbudowano „mur”).

- 19 Na ten temat np.: Maciej Perkowski, Wojciech Zoń, Przemysław Saganek, *The Disputed Białowieża Forest. Legal Remedies for the Protection of Cross-border Properties* (Leiden: BRILL-Nijhoff, 2022).
- 20 Zob.: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/puszcza-bialowieska-w-minecraft-ostatnie-drzewo/xj2deg8> oraz <https://gry.wp.pl/prawdziwa-jest-zagrozona-wiec-powstawala-wirtualna-puszcza-bialowieska-w-grze-6140611417941633a>. [dostęp: 27.11.2022].
- 21 Więcej na: <https://ios.edu.pl/bialowieza-forest/>. [dostęp: 27.11.2022].
- 22 Program Ochrony Środowiska Województwa Podlaskiego do 2030 roku przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Podlaskiego Nr XXXVI/474/2021 z dnia 29 listopada 2021 r. https://wrotapodlasia.pl/pl/ochrona_srodowiska/programy_plany/program-ochrony-srodowiska-wojewodztwa-podlaskiego-na-lata-2017-2020-z-perspektywa-do-2024-roku.html. [dostęp: 27.11.2022].
- 23 W Strategii oczywiście podkreśla się poszanowanie środowiska przyrodniczego – wskazując, że: „(...) realizacja celów i działań (Strategii)

zych walorach ekologicznych, takich jak: rozległe tereny bagienne w dolinach Biebrzy, Narwi i Rospudy, wyjątkowe kompleksy leśne (do których należą puszcze: Białowieska – jedyny w Polsce obiekt przyrodniczy wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, Knyszyńska i Augustowska), tereny posiadające szczególne walory krajobrazowe (np. Pojezierze Suwalsko–Augustowskie) oraz z drugiej strony występujące obszary intensywnego rolnictwa w zachodniej części województwa²⁴. W Strategii uwzględnione są prawne standardy Unii Europejskiej, albowiem: „W gminach, które są objęte szczególną ochroną prawną ze względu na obszary cenne przyrodniczo (m.in. obszary Natura 2000), co w wielu przypadkach może stanowić istotną barierę ich rozwoju, m.in. poprzez ograniczenia organizacyjne, społeczne, prawne i zwiększone koszty inwestycji, należy kontynuować działania z jednej strony dotyczące ochrony środowiska i wartości krajobrazowych, z drugiej zaś wspierające rozwój przedsiębiorczości, która pozwoli zachować walory przyrodnicze, w tym turystyki kwalifikowanej czy ekoturystyki. Rolnictwo na obszarach cennych przyrodniczo powinno rozwijać się w kierunku produkcji żywności wysokiej jakości oraz rolnictwa ekologicznego i zrównoważonego. Na obszarach wiejskich zasadne będzie koncentrowanie się na realizacji działań służących realizacji celów operacyjnych związanych z przestrzenią wysokiej jakości (cel operacyjny 2.3.), a także rozwojem przedsiębiorczości (cel operacyjny 1.3.) w powiązaniu z aktywizacją mieszkańców (cel operacyjny 2.2.), szczególnie w zakresie wspierania mieszkańców w zdobywaniu i rozwijaniu kompetencji na wszystkich etapach życia. W obszarze przedsiębiorczości można liczyć na rozwój ekologicznych i zrównoważonych form produkcji rolniczej i powiązany z nimi rozwój przetwórstwa żywności wysokiej jakości²⁵. Możliwym rozwiązaniem w kontekście SDG 15 – Życie na łądzie byłoby doprecyzowanie funkcjonujących dokumentów strategicznych, w tym przede wszystkim SRWP 2030, o kwestie dotyczące ochrony lasów, dbania o różnorodność, jeśli chodzi o występujące w regionie gatunki zwierząt, często niespotykane w innych miejscach Polski i Europy. Kolejnym rozwiązaniem byłoby inspirowanie nauki do wypracowywania rozwiązań chociażby w sferze prawnej, które pomogłyby lepiej chronić wspomniane Życie na łądzie, dbanie o wyróżniające nas w skali kraju i świata walory przyrodnicze. Możliwa byłaby współpraca nauki z biznesem w celu

odbywa się w otaczającym nas środowisku przyrodniczym, które jest jednym z najważniejszych zasobów regionu. Strategiczne podejście do środowiska przyrodniczego przejawiać się będzie w rzeczywistym wdrażaniu idei zrównoważonego rozwoju, pozwalającej budować przewagę konkurencyjne województwa z myślą o warunkach życia przyszłych pokoleń”.

24 Ibidem, 76.

25 Ibidem, 77.

wypracowywania wspólnych rozwiązań pozytywnie wpływających na ekologiczny wymiar produkcji, przemysłu w województwie podlaskim, a także wspólnej odpowiedzialności za otaczającą nas przyrodę, która stanowi jeden z wyróżniających nas czynników.

Z perspektywy Podlaskiego można zaprezentować też inne inspirujące odniesienia, np. na tle SDG 9 (Innowacyjność, przemysł, infrastruktura) w odniesieniu do infrastruktury komunikacyjnej, wyzwaniem regionu nadal jest rozwój, a także modernizacja infrastruktury drogowej, zaś na tle SDG 10 (Mniej nierówności) wyzwaniem jest kontynuacja wykluczenia komunikacyjnego, co ma również wpływ na utrudniony dostęp części mieszkańców do odpowiednich usług. Możliwym rozwiązaniem w kontekście infrastruktury komunikacyjnej jest rekonstrukcja (w związku z sytuacją determinowaną geopolitycznie – głównie na tle wojny w Ukrainie²⁶) założeń właściwych terytorialnie programów współpracy terytorialnej UE (ukierunkowanie na infrastrukturę transportową i wzrost dedykowanych/dostępnych środków²⁷), a także uruchomienie mechanizmów ONZ nawiązujących do powojennej odbudowy. W agendzie ONZ należy dostrzegać regiony (przez pryzmat ich sytuacji/problemów, a nie państwa przynależności, co nie zawsze jest miarodajne), a regionom z kolei umożliwić aktywne poszukiwanie wsparcia rozwojowego (jako równoległego/niszowo, a z czasem alternatywnego źródła wsparcia w realizacji ważnych potrzeb rozwojowych względem środków UE).

6. Zakończenie

Agenda 2030 i jej cele rozwojowe (SDGs) to swego rodzaju uniwersalny plan rozwoju dla świata. Niestety jak dotąd nie najlepiej przedstawia się realizacja SDGs w realiach na poziomie każdego państwa, a nawet regionu czy miasta. Wydaje się, że przyczyną jest tu deficyt powiązanych z realizacją SDGs adekwatnych środków finansowych motywujących i/lub wspomagających ten proces (podobnie, jak ma to miejsce w UE). Z drugiej strony, abstrahując od słabości Agendy 2030/SDGs i chcąc uzyskać uwagę na poziomie globalnym jako jeden z kilkuset regionów unijnych i tysięcy regionów świata, zasadne wydaje się nie tyle eksponowanie tego, co obecnie (z bieżącej, regionalnej perspektywy) wydaje się najważniejsze (co i na poziomie UE okazuje się często nieefektywne), lecz skupić się warto na tych obszarach/dobrach/

26 Zob. np.: <https://www.eesc.europa.eu/pl/documents/resolution/war-ukraine-and-its-economic-social-and-environmental-impact>; https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/E.Bendyk.P.Buras_Polska.wobec_wojny_Polska.w.swiecie.po_wojnie.pdf. [dostęp: 27.11.2022].

27 Zob.: <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/konsultacje-programow/programu-wspolpracy-transgranicznej-interreg-next-polska-ukraina-2021-2027/>. [dostęp: 27.11.2022].

problemach, które korelują z SDGs Agendy 2030. Na tym tle optymizmem napawa, że jak dotychczas dobrze rozwinęły się działania na szczeblu krajowym wskazane w Agendzie 2030 polegające na budowaniu partnerstwa administracji, biznesu i innych interesariuszy na rzecz nowego modelu rozwoju i realizacji SDGs, a w szczególności powstały klastry, LGD, BOF, inne instytucje otoczenia biznesu, które ze sobą sprawnie współdziałają realizując cele statutowe, pozyskując środki, realizując projekty rozwojowe. Jeśli poszukiwania sposobów efektywnej odnowy ONZ przy obustronnym zaangażowaniu Polski (jako państwa) zejdą się z konsekwentnymi aspiracjami polskich (ale też innych) regionów – skorzystają wszyscy.

Bibliografia

- Agenda 21, przyjęta na konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r.; <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- Deklaracja Milenijna, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z 18 września 2000 r. Rezolucja 55/2; <https://www.unic.un.org.pl/milenium2000/>.
- Gruchelski Marek, Józef Niemczyk, „Agenda Narodów Zjednoczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i cele zrównoważonego rozwoju – szanse realizacji celów” *Postępy techniki przetwórstwa spożywczego*, nr 1 (2016): 122.
- Monitorowanie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/monitoring-realizacji-agendy-2030>.
- Perkowski Maciej, *Międzynarodowa współpraca województw w prawie i praktyce*. Białystok: Temida2, 2013.
- Perkowski Maciej, Zoń Wojciech, Saganek Przemysław, *The Disputed Białowieża Forest. Legal Remedies for the Protection of Cross-border Properties*. Leiden: BRILL-Nijhoff, 2022.
- Program Ochrony Środowiska Województwa Podlaskiego do 2030 roku przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Podlaskiego Nr XXXVI/474/2021 z dnia 29 listopada 2021 r. https://wrotapodlasia.pl/pl/ochrona_srodowiska/programy_plany/program-ochrony-srodowiska-wojewodztwa-podlaskiego-na-lata-2017-2020-z-perspektywa-do-2024-roku.html.
- Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych z 25 września 2015 r., Rezolucja 70/1. <https://www.un.org/pl/agenda-2030-rezolucja>.
- Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce. Raport 2018. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/monitoring-realizacji-agendy-2030>.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030, Białystok, kwiecień 2020 r., Załącznik do Uchwały Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 kwietnia 2020 r. https://strategia.wrotapodlasia.pl/pl/strategia_rozwoju_wojewdztwa_podlaskiego_2030/.

Sustainable Development in the European Union — Monitoring Report on Progress Towards the SDGs in an EU Xontext — 2018 edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15229310/KS-01-18-656-EN-N.pdf/a0d775e-7874-d79b-548a-2c0055d8d24b?t=1667250557724>.

Wołowicz Krzysztof, „Realizacja celów zrównoważonego rozwoju przez UE – wizja czy konkret?” *Analizy BAS*, nr 2 (2021): 1-10.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>